

Inhoud

1 Algemene gegevens 4

1.1 Algemene gegevens 4

1.2 Het onderzoek 5

Plan van aanpak 5

Samenvatting 5

Advies 6

2 Bouwhistorie 9

2.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis 9

2.2 Bouwgeschiedenis 14

De Architect 19

3 Bouwhistorische beschrijving 21

3.1 Context/situatie 21

3.2 Exterieur 23

3.3 Constructie 24

3.4 Interieur 27

4 Waardestelling 33

4.1 Inleiding 33

4.2 Externe waarde 33

4.3 Interne waarde 35

4.4 Waarderingsplattegrond 36

Materialisering 39

Advies 40

Colofon 41

Bibliografie 41

1 Algemene gegevens

1.1 Algemene gegevens

Adres: Coolsingel 6
Rotterdam

Gemeente: Rotterdam

Kad. gegevens: RTD08-AD/750

Monument: n.v.t.

Complex: n.v.t.

Functie: Voorm. kantoor

Bouwperiode: 1959

Het langgerekte forse kantoorgebouw uit 1959 (blauw omlijnd) ligt aan de hoek van het Hofplein en de Coolsingel, een belangrijke boulevard in Rotterdam. Bron: www.kadastralekaart.nl.

1.2 Het onderzoek

Plan van aanpak

In opdracht van Hofman Ontwikkel BV heeft Hylkema Erfgoed een cultuurhistorische verkenning uitgevoerd naar het voormalige EN-NEN-kantoorgebouw aan de Coolsingel 6 te Rotterdam. Dit pand heeft geen monumentale status.

Aanleiding voor dit onderzoek is de voorgenomen herontwikkeling van het pand als onderdeel van een groter complex op de hoek van het Hofplein, bestaande uit Coolsingel 6, Hofplein 33 en Pompenburg. Uit een cultuurhistorische verkenning van het Weena-Hofplein (Voerman en Van Doorn 2021) komt het gebouw aan de Coolsingel 6 naar voren als aan beeldbepalend pand, dat tot de oorspronkelijke wederopbouwarchitectuur aan het Hofplein behoort. De voor u liggende cultuurhistorische verkenning met waardestelling van Coolsingel 6 dient hiervoor als verdieping en als toetsingskader.

Het pand is bezocht op 06-12-2021. Hierbij is non-destructief verkennend onderzoek verricht naar exterieur en interieur en zijn er foto's gemaakt. Voor de verkenning is archiefonderzoek verricht in het Stadsarchief Rotterdam. Ook is er literatuuronderzoek verricht naar de stedenbouwkundige context en het architectenbureau BDSB. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de cultuurhistorische verkenning Weena-Hofplein van Voerman en Van Doorn uit 2021.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek, zoals opgesteld door de RCE (2009). Het rapport begint met een omschrijving van de bouwgeschiedenis. Vervolgens wordt het pand beschreven, waarbij steeds wordt aangegeven welke elementen zijn gewijzigd. In hoofdstuk 4 volgt een waardenstelling. Deze waardenstelling bestaat uit een externe waardenstelling en een interne waardenstelling. In de interne waardenstelling wordt de aangetroffen monumentwaarde in kaart gebracht. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen elementen die van essentieel belang zijn voor de aangetroffen monumentwaarde, elementen die een ondersteunende rol hebben in de monumentale waarde van het pand en elementen die een indifferente (of soms storende) rol spelen in de monumentale waarde.

Op verzoek van de Commissie voor Welstand en Monumenten is aan de initiatiefnemer gevraagd om een meer concrete en gedetailleerde analyse uit te voeren van de oorspronkelijke kernkwaliteiten van het gebouw, dit met het oog op de verdere planvorming. Deze analyse is uitgevoerd door Leon van Meijel en Teake Bouma (Rapport *GEBOUW COOLS/EN-NEN ROTTERDAM, oorspronkelijke kernkwaliteiten*, Nijmegen, 20 april 2023). Het kan gezien worden als een aanvulling op voorliggende cultuurhistorische verkenning.

Samenvatting

Het kantoorgebouw aan de Coolsingel 6 werd in 1959 gebouwd als kantoor voor de Nieuwe Nederlandsche en Eerste Nieuwe Nederlandsche Verzekeringsschappij (EN-NEN), door architectenbureau Van Bruggen Drexhage Sterkenburg Bodon. Het behoorde door zijn vormgeving tot een van de karakteristieke voorbeelden van de wederopbouwarchitectuur in Rotterdam. De uiterlijke karakteristieken zijn grotendeels verloren gegaan.

De Coolsingel en het Hofplein fungeerden van oorsprong als de noordelijke toegang tot de stad, met de Delftse Poort en de Hofpoort. Hier kwamen alle toegangswegen samen. De Coolsingel was voor de oorlog gedempt ten behoeve van ambitieuze vernieuwingsplannen van de gemeente, waarvoor het oorspronkelijke fijnmazige rosse uitgaansgebied de Zandstraatbuurt was gesaneerd. Na het bombardement was er alle ruimte om de vooroorlogse plannen verder in de praktijk te brengen en werden de Coolsingel en het Hofplein grote verkeersboulevards met grote gebouwen van allure, die het zakelijk centrum van de stad moesten vormen.

Alexander Bodon was de projectarchitect. Hij ontwierp een langwerpig, horizontaal gebouw van zes verdiepingen in een prefab betonskelet dat in rooilijn iets terugsprong ten opzichte van het naastliggende Stadhuis (1920). De driedeling in plint, middendeel van vier verdiepingen en inspringende dakopbouw met betonnen pergola van de bovenste twee verdiepingen correspondeerde in maatvoering van middendeel en dakopbouw met die van het Stadhuis en gaf de bouwmassa een zekere lichtheid. Het functionalistische ontwerp had een ritmische gevelindeling van vensters met transparante glaspartijen in geprofileerde metalen kozijnen.

Het ontwerp omvatte ook een naastgelegen dansgebouw, de Dancing Cabaret Bristol, een vierkant gebouw van twee bouwlagen met halfronde koepel dat was verbonden met het kantoorgebouw via een glazen plint. Samen vervulden de twee gebouwen een hoekoplossing aan het Hofplein. Het EN-NEN-gebouw vormde met zijn lange gevel bovendien een substantiële invulling in de lange Coolsingel.

Het kantoorgebouw werd ingericht met in de plint en entresol links een café, in het midden de kantoorentree en rechts vijf winkelruimtes. De zes verdiepingen daarboven waren bestemd voor kantoren, met op de vijfde verdieping in een deel van de linkerzijde een beheerderswoning. In de centrale entreehal bevond zich een trappenhuis met liften, net als in de linker- en rechterhoek. Op het dak bevond zich een kleine opbouw met daarin installaties.

In de jaren tachtig werd de Dancing Cabaret gesloopt en werd de huidige Hofpleinflat gebouwd en door middel van een plint verbonden met het kantoorgebouw, door hetzelfde bureau DBSV. Hierdoor verdween de hoekfunctie aan het Hofplein die het kantoorgebouw oorspronkelijk vervulde.

Het kantoorgebouw is in onderlinge samenhang ontworpen met de Dancing Cabaret Bristol, dat als vierhoekig tweelaags gebouw met koepel een functionele tegenhanger vormde van het kantoorgebouw, dat verrees op de plek die historisch gezien hét uitgaanscentrum van Rotterdam was. De twee met elkaar verbonden gebouwen vormden samen een hoekoplossing aan het Hofplein. Met de sloop van de Dancing Cabaret is een karaktervol gebouwtje dat in functie een historische relatie had met de plek, verloren gegaan.

Door de dynamische kantoor- en horeca/winkelfunctie wijzigden er constant zaken aan de interieurindeling, maar de meest ingrijpende aanpassing was een renovatie in 1987, waarbij de volledige pui van de gevel werd vervangen (behalve de plint). Het plan werd gerealiseerd tegen het advies van de Welstandscommissie in. Het bestond uit het aanbrengen van een platte aluminium pui met daarin zonwerend, spiegelen glas. Hierdoor gingen de transparantie en de dieptewerking van de gevel verloren, waardoor de relatie met de omgeving verdween.

In 2018 werden het interieur en de plint van het kantoorgebouw volledig gerenoveerd, waarbij er een nieuwe entree in de plint werd gezet die doorliep in de entresol.

Het gebouw dat Bodon ontwierp, vervulde een beeldbepalende rol aan de Coolsingel, was kenmerkende wederopbouwarchitectuur van een bureau van naam, en was typerend voor het werk van Bodon in zijn functionalistische en kloeke, maar met de omgeving communicerende voorkomen.

Het huidige gebouw correspondeert nog met dit oorspronkelijke ontwerp in bouwmassa en constructie, maar de nieuwe gevelpui heeft het communicerend vermogen van het gebouw naar zijn omgeving aangetast. Deze nieuwe uitstraling refereert in weinig meer naar het oorspronkelijke, transparante ontwerp. De ensemblewaarde van het kantoor met de Dancing Cabaret, die elkaars functionele tegenhangers waren en tegelijkertijd samen een hoekoplossing aan het Hofplein vormden, is verdwenen met de sloop van het dansgebouw en de bouw van de Hofpleinflat. Het gebouw vervult met zijn rooilijn en bouwmassa nog wel een positieve rol binnen de stedenbouwkundige structuur van de bebouwing aan de Coolsingel.

Dit leidt tot de volgende interne waardestelling: De constructie met betonnen kolommen, vloeren en balklagen heeft een positieve waarde. Het gewijzigde exterieur heeft een indifferente waarde, evenals het gewijzigde interieur. De witte balustrades op het betonnen overstek van de plint aan de voorzijde en onder de pergola behoren tot het oorspronkelijke ontwerp en hebben een positieve waarde.

Advies

Het oorspronkelijke ontwerp van het EN-NEN-gebouw kent stedenbouwkundige en architectuurhistorische waarden, echter corresponderen alleen nog de bouwmassa en de constructie met het oorspronkelijke ontwerp. Doordat het kantoor door de jaren heen vergaand is aangepast, refereert in de uiterlijke beleving thans weinig meer aan het oorspronkelijke gebouw.

Bouwmassa en constructie zijn op zichzelf, zonder de context van het oorspronkelijke ontwerp, niet behoudenswaardig.

Het advies is om in het nieuwe ontwerp de oorspronkelijke waarden van de bouwmassa en architectonische kwaliteiten als inspiratiebron te nemen. Ook kan de kans worden benut om kwaliteit toe te voegen in de plint aan de achterzijde.

De architectonische kwaliteiten van het gebouw liggen ten eerste in de driedeling van de gevel in plint, midden en terugspringende dakopbouw, die het gebouw, in harmonie met het naastliggende Stadhuis, geleiden en zo de forse bouwmassa 'lichter' maken en zo inbedden in de Coolsingel.

Daarnaast lagen er waarden in de functionele repeterende gevelinvulling van de kantoorverdiepingen, die helaas haar toegankelijke transparante en geprofileerde karakter bij de renovatie in 1987 heeft verloren, toen er een profielloze gevelpui met spiegeland glas werd geplaatst.

Dit geldt in mindere mate voor de plint: de invulling is met de laatste renovatie gewijzigd waarbij onder andere de entree is doorgetrokken in de entresol. De plintinvulling vormde in het oorspronkelijke ontwerp ook een duidelijke opdeling, omdat deze was verdeeld in een uitspringende pui voor het café en een iets terugspringende colonnade met winkelpuien. Het meest beeldbepalend was het gedeelte van de plint op de linkerhoek, waar oorspronkelijk een entree zat naar het café en geen betonnen overstek, wat een toegankelijk aangezicht gaf. Deze karakteristieken kunnen als inspiratie dienen.

De interieurinrichting is vaak veranderd, wat hoort bij het dynamische gebruik als kantoren en horeca/winkels. De betonnen kolommen zijn echter als structurerend element behouden gebleven en zijn met de betonnen vloeren en balklagen naast functionele ook beeldbepalende elementen voor de ruimtelijke indeling. Het advies is om dit karakter als inspiratie te nemen.

De plint aan de achterzijde van het kantoor is ook als zodanig ontworpen. Er gaan hier weinig waarden verloren als de karakteristiek zou veranderen. Er is hier ruimte om waarden toe te voegen, ook in relatie met de omringende bebouwing Pompenburg en de Hofpleinflat.

Foto uit 1961 op de Coolsingel ter hoogte van de Kruiskade, op de achtergrond het N.E.N.-kantoorgebouw. Foto: Gemeente Rotterdam. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

Coolsingel 6 in 1960, met op de voorgrond Dancing Cabaret Bristol (gesloopt). Beide gebouwen waren met elkaar verbonden. Foto: P. Visser. Collectie Stadsarchief Rotterdam.

2 Bouwhistorie

2.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis

Dam aan de Rotte

In de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen was de Maasdelta, waarin het huidige Rotterdam ontstond, een waterig veengebied met een wijvertakt stelsel van getijdenkreken.¹ Vanaf 700 werd dit veen ontgonnen door het graven van kanalen en sloten ter afwatering. Toen in de daaropvolgende eeuwen door de veenontginning bodemdaling optrad, was de bouw van dijken en dammen noodzakelijk om weerstand tegen het water te bieden. In 1240 werd een zeedijk aangelegd aan de Maas, waarmee de rivier de Rotte werd ingedamd. Op deze dam aan de Rotte groeide een havennederzetting, die in 1340 stadsrechten verkreeg.²

In de tweede helft van de veertiende eeuw werd de stad versterkt met 'vesten': vestingwerken in de vorm van een stadsgracht met aarden wallen met stenen poorten. De huidige Coolsingel ligt ter plaatse van het voormalige westelijke stadssingel Coolvest. Op de hoek van de Coolsingel en Blaak zijn resten gevonden van een in 1613 afgebroken stadsmuur. De Delftse Poort, die oorspronkelijk op de plek stond waar het vroegere Hofplein lag, en de Hofpoort (genoemd naar voormalig kasteel Hof van Weena, vernietigd in de 15^e eeuw) behoorden tot twee van de tien stadspoorten om de stad. Het stedenbouwkundige belang van het Hofplein komt voort uit deze 'toegangspoort' tot de stad.

Hofpoort en Delftse Poort

De Coolsingel en het Hofplein behoren dus tot de vroegste structuren van de binnenstad van Rotterdam. Op het Hofplein kwamen allerlei land- en waterroutes vanuit het noorden bij elkaar, om vervolgens uit te waaiëren richting de havens aan de Maas. Het Hofplein lag net buiten de stadsmuren en werd ontsloten door de Hofpoort en de Delftse Poort. Het bestond uit een clustering van meerdere

¹ Pieter de Greef (red.) e.a., *Rotterdam waterstad 2035*, Rotterdam 2005, p. 10.

² Ronald Stenvert e.a., *Monumenten in Nederland: Zuid-Holland*, Zwolle 2004, p. 422.

Prent met Gezicht op het Hofplein met de stadsgracht tussen de Delftsepoort en de Hofpoort. Vervaardiger: Leendert Brasser, 1752. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

pleintjes, grachten, straten, lanen, bruggen en sluizen, buitens en tuinen.³ In 1833 werd de Hofpoort afgebroken en de stadsgracht rondom gedempt. De ruimte die overbleef, kreeg later de naam Hofplein. Het ontwikkelde zich tot hét uitgaansgebied van de stad. Ook de ten behoeve van het stadhuis gesaneerde Zandstraatbuurt was een rosse buurt waar het nachtleven floreerde.⁴

³ Johanna van Doorn en Lara Voerman, *Cultuurhistorische Verkenning Hofplein en Weena*, 2021, p. 10.

⁴ M.J. Brusse, *Het rosse leven en sterven in de Zandstraat*, Rotterdam 1917, p. 17.

Gezicht op de Coolingsingel vanuit het zuiden vóór de demping met molen De Hoop waarachter het nieuwe stadhuis zou komen, 1908. Foto: Henri Berssenbrugge. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

Uitbreiding en sanering

Vanaf de negentiende eeuw begon de enigszins perifere ruimte om het Hofplein te transformeren. In 1847 werd aan de noordzijde een spoorlijn naar Amsterdam aangelegd. De westzijde van de Coolvest raakte geheel bebouwd.

Eind negentiende eeuw veranderde het aanzien van Rotterdam enorm. De stad ontwikkelde zich snel en de havenactiviteiten industrialiseerden door het gebruik van ijzer, stoomschepen en machines. Er volgde een reeks aan haven- en wateruitbreidingen. De stad breidde zich snel uit buiten de oude vestingwerken. Zoals in meer steden in die tijd, waren de leefomstandigheden in deze tijd niet

Het dempen van de Coolvest, 1914. Foto: Cornelis Vreedenburgh, Stadsarchief Rotterdam.

optimaal: de grachten stonken, de industrie stonk en de mensen woonden opeengepakt in krappe woningen in smalle, donkere straten.

Het was vanaf deze tijd dat er meerdere ambitieuze plannen ontwikkeld werden voor een reorganisatie van de stedelijke structuur. Bij een algemeen uitbreidingsplan van directeur gemeentewerken G.J. de Jongh uit 1903 klonk een eerste geluid om de Coolingsingel te dempen. In 1913 vond dit plan doorgang onder burgemeester Zimmerman als onderdeel van een bredere visie: De Coolingsingel moest een brede boulevard vol grandeur worden, die diende als toegang tot de stad.⁵ Zimmerman wilde Rotterdam omvormen tot een aantrekkelijke woonstad, om de kapitaalkrachtige burgers te kunnen behouden. Ter voorbeeld dienden de

⁵ <https://stadsarchief.rotterdam.nl/zoek-en-ontdek/themas/coolingsingel/>

1938, Coolsingel met Raadhuis en postkantoor. Op de achtergrond het Hofplein met de vooroorlogse bebouwing. Het had het karakter van een uitgaansgebied. Vervaardiger: Goeree. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

1975, collectie Topografie Rotterdam. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

stadsboulevards in Parijs en Wenen.⁶ Rotterdam moest mee gaan tellen op wereldniveau. De brede boulevards moesten ook een einde maken aan de steeds vaker voorkomende verkeersopstoppen in de krappe straatjes van de uit zijn voegen groeiende stad.

Teneinde aan de oostzijde van de Coolsingel het nieuwe Stadhuis te bouwen, werd de rosse uitgaansbuurt de Zandstraatbuurt gesaneerd. Verder werden aan deze zijde het postkantoor en de beurs gepland. Aan de westzijde kwamen uitgaansgelegenheden en winkels. De Coolsingel werd de hartader van het Rotterdamse verkeer.

Plan Witteveen

In zijn Algemeen Uitbreidingsplan voor Rotterdam uit 1928 zette hoofd Stadsuitbreiding en gebouwen van de Dienst Gemeentewerken W.G. Witteveen de voorkeur voor saneren en schaalvergroting door.⁷ De binnenstad kreeg geleidelijk een grotere maat bebouwing, passend bij de trend die was ingezet met de bouw van het postkantoor aan de Coolsingel. Het bombardement door de Duitsers in 1940 verwoestte bijna de gehele binnenstad van Rotterdam. Deze gebeurtenis was een uitgelezen kans om de stadsvernieuwing echt rigoureuus aan te pakken.

Witteveen maakte in 1941 een wederopbouwplan voor de binnenstad. De 'tabula rasa' door het bombardement en de 'aanvullende sloop' boden Witteveen de kans zijn vooroorlogse ideeën over verbetering van de stad uit te voeren.⁸ Door de in de negentiende eeuw begonnen groei van handel, havens en inwonertal bestond er al lang een behoefte aan een herstructurering van het centrum. Als uitgangspunt nam hij het deels uitgevoerde verkeerswegenplan van directeur Gemeentewerken A.C. Burgdorffer en de middeleeuwse stadsvorm.

⁶ <https://stadsarchief.rotterdam.nl/zoek-en-ontdek/themas/een-nieuw-stadhuis/>

⁷ Koos Bosma (red.) e.a., *Bouwen in Nederland 600-2000*, Zwolle 2007, p. 592.

⁸ Anita Blom (red.), *Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965. Ontwerpen aan stad en land*, Rotterdam 2013, p. 117.

Witteveens plan werd echter maar voor een klein deel uitgevoerd en al snel vervangen door een meer zakelijke en moderne opzet van het wederopbouwplan. Dit plan werd gepropageerd door de architecten van het Nieuwe Bouwen en door de Club van 10, topondernemers uit het Rotterdamse bedrijfsleven.

Plan Van Traa

In dit plan door Van Traa uit 1946 maakte de pandgewijze aanpak van Witteveen plaats voor grotere eenheden, globale bepalingen en een zonering van functies en bestemmingen. De binnenstad, waartoe de Coolsingel behoorde, moest gaan fungeren als zakelijk centrum. Daaromheen kwamen afzonderlijke autonome wijken en industriegebieden. De fijnmazige morfologie van de historische stad maakte zo plaats voor een beperkt aantal grootstedelijke bouwblokken met grote boulevards, voornamelijk met kantoorfunctie. De invulling op gebouwniveau werd vervolgens aan de architecten overgelaten. Het EN-NEN-gebouw moest met zijn ruim honderd meter lengte samen met de gelijktijdig ontworpen Dancing Cabaret Bristol de oostzijde van de Coolsingel voltooien. Het vervulde dus een zekere hoekfunctie. De maatvoering werd aangepast op die van het naastliggende stadhuis. Ook de andere gebouwen aan het Hofplein waren grootschalig en functioneel van opzet.

De achterzijde en zijkant aan het Hofplein van het EN-NEN-gebouw raakten in de loop der tijd op een niet zo planmatige manier volgebouwd, waardoor aan de Doelstraat een nogal vreemde ruimte is ontstaan en waardoor het gebouw zijn hoekfunctie deels verloren heeft. Wijzigende inzichten over de functie van de Coolsingel hebben de huidige bebouwing bepaald, waarbij de singel en het Hofplein nog steeds een belangrijke verkeersfunctie vervullen.

De Coolsingel met links het stadhuis, 1975. Daarachter de in aanbouw zijnde Shell-toren aan het Hofplein. Collectie topografie Rotterdam. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

1966, collectie Ary Groeneveld. Overzicht vanaf de Shell-toren over het Hofplein. Links het EN-NEN-gebouw met daarvoor de Dancing Cabaret Bristol, een tweelaags vierkant gebouwtje met halfronde koepel. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

De Hofpleinflat naast het EN-NEN-gebouw werd in 1987 gebouwd door bureau DBSV op de plek van de voormalige Dancing-Cabaret. Links daarnaast de Pompenburgflat uit 1981 (Carel Weeber).

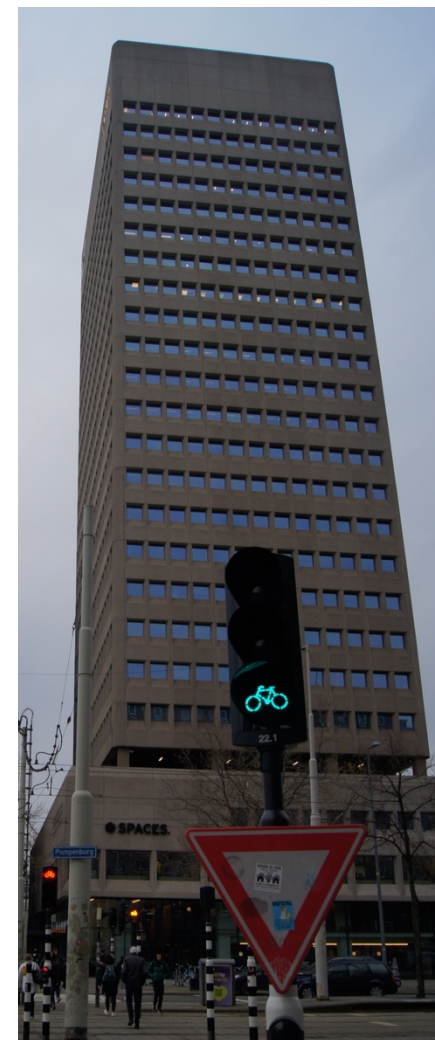
De Weena-flat aan het Hofplein werd in 1984 gebouwd door Cees Dam.

Het Hilton Hotel tegenover het EN-NEN-gebouw kwam in 1963 tot stand door architect Hugh Maaskant.

De Dancing Cabaret in 1982, dichtgetimmerd. Foto onbekend. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

De kantoortoren van Shell werd tussen 1973-1976 gebouwd door architect Piet Zanstra.

2.2 Bouwgeschiedenis

1955-1959: bouw kantoor EN-NEN met Dancing-Cabaret

Het kantoorgebouw aan de Coolsingel 6 met aangesloten Dancing-Cabaretgebouw werd gebouwd tussen 1955-1959 door het ingenieurs- en architectenbureau Ir. J.P. van Bruggen, G. Drexhage, Ir. J.J. Sterkenburg en A. Bodon. Dit was in opdracht van de *Eerste Nederlandsche Verzekeringsmaatschappij op het Leven en tegen invaliditeit* te 's-Gravenhage, oftewel de 'Eerste Nederlandsche', en de 'Nieuwe eerste Nederlandse': afgekort EN-NEN. Alexander Bodon (1906-1993) was de projectarchitect. Hij stond bekend om zijn modernistische, functionele gebouwen.

Coolsingel 6 werd een kloek, langwerpig gebouw, dat met zijn forse bouwmassa paste in de grootschalige opzet van de Coolsingel. Bij het ontwerp heeft zeker meegespeeld dat het ruim honderd meter lange gebouw de oostwand van de Coolsingel moest voltooien. Door de samentrekking van de eerste twee bouwlagen in de plint en de insprinking hiervan, leken de vier verdiepingen daarbovenop bijna te zweven. De setback van de bovenste twee bouwlagen functioneerde als een soort dakopbouw.⁹ Hierdoor ontstond een soort klassieke geleiding in drieën. Dit is een veel terugkerend element in het oeuvre van Bodon.

Het rechthoekige volume van zes bouwlagen werd opgetrokken in een gewapend prefab betonskelet dat aan alle zijden min of meer op dezelfde manier werd ingevuld met glaspartijen in staalprofielen. In de kelder kwamen diverse dienstruimten waaronder een rijwielberging.¹⁰ De iets terugliggende plint werd gevormd door de begane grond en entresol; de pui van de begane grond sprong aan de voorzijde uit naar voren: links met glaspui, rechts met een colonnade onder een betonnen overstek, waar bovenop terrassen lagen achter een metalen hekwerk. Het betonskelet ordende de plint in elf traveeën. In de plint kwamen een café en winkels. Het café werd in opdracht van N.V. Brouwerij d'Oranjeboom ingericht.

De derde tot en met de zesde bouwlaag waren bestemd voor kantoren. De gevel werd ingedeeld door een ritmisch vlak van verticale vensters, die elk waren onderverdeeld in drieën, waarbij het onderste venster van draadglas was. Het htmee van de gelaagde weefselgevel is kenmerkend voor ontwerpen van Bodon (Van Meijel en Bouma, april 2023).

1960, De Coolsingel met het kantoorgebouw van de Eerste Nederlandsche Levensverzekering Maatschappij en de Nieuwe Eerste Nederlandsche Verzekeringsbank. In de plint bevinden zich links een café en rechts winkels. Daarboven kantoren. Foto: P. Visser. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

De zevende en achtste bouwlaag, eveneens met kantoren en met een (dienst?)woning, sprongen ten opzichte van de rest van het gebouw iets in. Deze overgang werd geleid door een betonnen pergola, die met zijn traveeën de ritmiek van de plint doorvoerde. Langs de dakrand liep een lage witte balustrade. Bovenop het dak lag een klein terugspringend nagenoeg blind volume waarin zich de machinekamer bevond.

Aan de linkerzijde van het kantoorgebouw, dus de zijde van het Hofplein, werd een tweelaags vierkant volume met koepeldak gebouwd, waarin de Dancing Cabaret

⁹ Maarten Kloos, *Alexander Bodon, architect*, Rotterdam 1990, p. 16.

¹⁰ <https://www.rotterdambouwt.nl/2018/07/02/kantoorgebouw-aan-de-coolsingel/>

Bristol kwam. Dit gebouw was op de begane grond verbonden met het kantoorgebouw door middel van een glazen plint.

Het volume van de Dancing Cabaret vervulde een hoekfunctie tussen Hofplein en Coolsingel, waarbij het ruimte gaf aan de hoge gevel van het kantoorgebouw.

De insprinking van de bovenste twee verdiepingen van het kantoorgebouw had als functie de bouwmassa 'lichter' te maken en in belijning aan te laten sluiten bij het naastliggende stadhuisgebouw, dat een beeldbepalende functie vervulde. Bodon zorgde ervoor dat zijn gebouw zich op een harmonieuze manier verhiel tot het Stadhuis: de rooilijn van het kantoor sprong ten opzichte van die van het Stadhuis een eindje terug en de hoogteverhoudingen van het bouwvolume correspondeerden met die van het neo-renaissancistische Stadhuis.

Aan de zijanten en de achterzijde van het kantoorgebouw werd de invulling met glas af en toe doorbroken door blinde traveeën met daarachter de liftpartijen. Ook was de plint aan de achterzijde en de rechterzijde (zijde Doelwater) niet ingevuld met glas, maar met bakstenen metselwerk met daarin achterentrees en enkele bovenvensters. Rechts aan de achterzijde bevond zich een éénlaagse langwerpige uitbouw waarin zich de entree naar de kelder bevond. De plint aan de linkerzijde (zijde Hofplein), waarin zich een café bevond, was wel van glas en sprong uit. Het gebouw is dus ontworpen met een duidelijke voor- en achterzijde.

1987: bouw kantoor AEGON hofplein

In 1987 werd de Dancing Cabaret gesloopt en werd op deze plek door bureau DBSV een kantoorflat gebouwd voor AEGON. De gevel van het EN-NEN-gebouw aan de Hofpleinkant verdween deels achter dit gebouw. Er werd een verbinding gemaakt tussen de twee gebouwen. Ook werd er een voetgangersdoorgang uitgespaard, waardoor de achterzijde van het EN-NEN-gebouw bereikbaar was via het Hofplein.

1987: vernieuwen gevel EN-NEN-gebouw

In 1987 liet Terra B.V. de gevel in twee delen vernieuwen. In april 1987 werden de gevels van de vijfde en zesde verdieping aangepast, weer door bureau BDSV (inmiddels was Van der Bruggen vervangen door Venstra). Hoewel welstand niet akkoord was met dit plan, vond het college van B&W toch doorgang, omdat de verhuizing van de nieuwe huurder AEGON snel moest plaatsvinden. De vensterindeling werd gewijzigd en er werd gekleurd vensterglas geplaatst.

Het advies van Welstand luidde als volgt: *"Het gebouw dient zijn karakteristieke architectonische kwaliteiten te behouden. Een belangrijke kwaliteit is de 'transparantie'. Die wordt met name in de dakopbouw optimaal in het bestaande*

gebouw tot uitdrukking gebracht doordat zowel de boven het gebouw uitstekende kern, als de kolommen- en balkenstructuur, als de dieptewerking van zowel gebouw als de straatwand zo sterk beleefbaar zijn juist door het gebruik van doorzichtig blank glas: spiegelend glas zou deze belangrijke architectonische kwaliteit teniet doen."

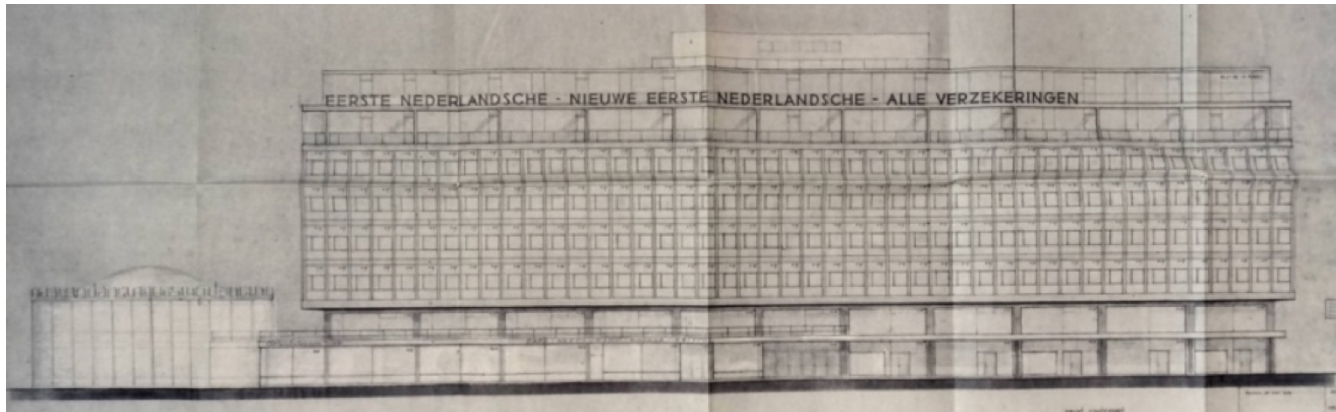
In oktober volgden de gevels van de eerste tot en met de vierde verdieping en van de entresol. De aanpassing bestond eruit dat de vensters werden vervangen door nieuwe exemplaren met een andere indeling en met zonwerend spiegelglas, die in een nieuwe pui van aluminium werden gezet die op de gevel werd gemonteerd.

2016—2018 renovatie interieur tot urban lofts

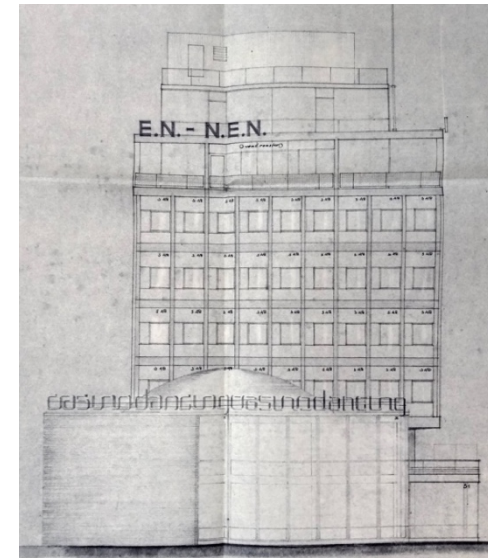
Tussen 2016 en 2018 is het interieur van het kantoorgebouw gerenoveerd door DZAP en Boksman. Hierbij werd de entree in de plint aan de buitenzijde verhoogd. In het interieur wijzigde de indeling van sommige kantoorruimtes.

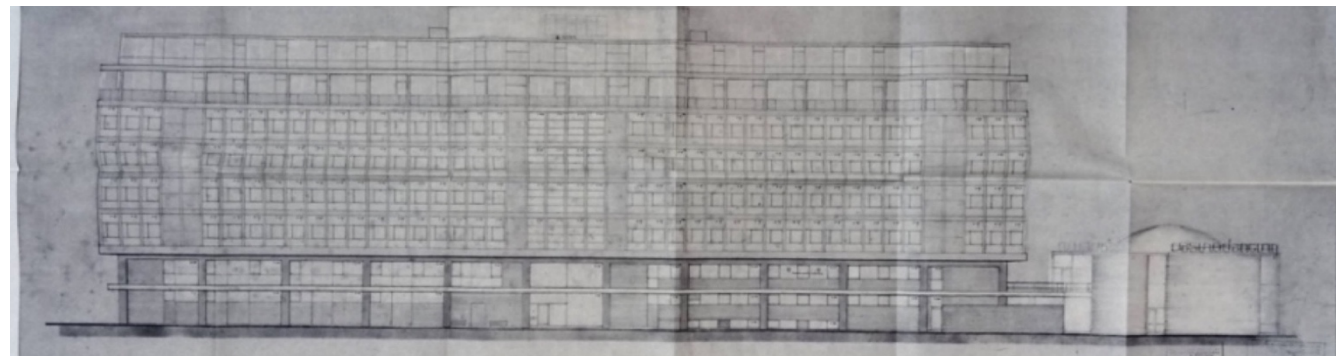
Zicht op de Dancing Cabaret Bristol, 1972. Foto: onbekend, Stadsarchief Rotterdam.

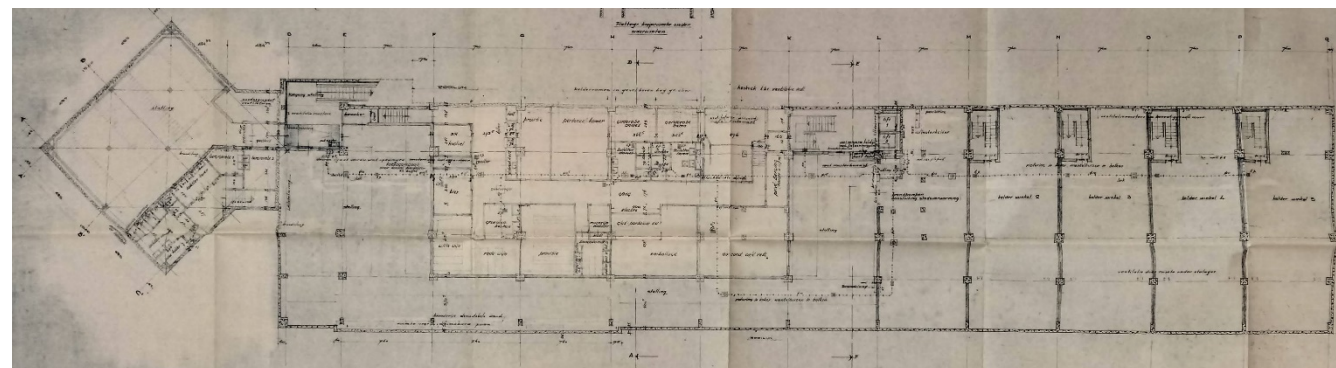
Opstand van de voorgevel, 1959. Onder het overstek in de plint bevindt zich links de glazen pui van het café d'Oranjenboom. Rechts is deze open met betonnen kolommen, met inspringend de winkelpuien. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

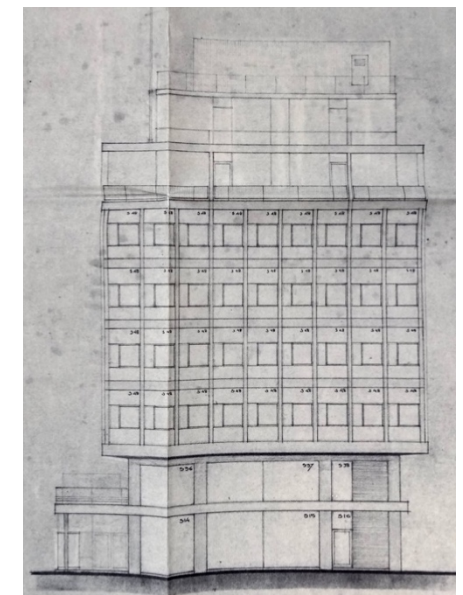
Opstand van de zijgevel aan het Hofplein met daarvoor deels de zij- en voorgevel van de Dancing Cabaret.

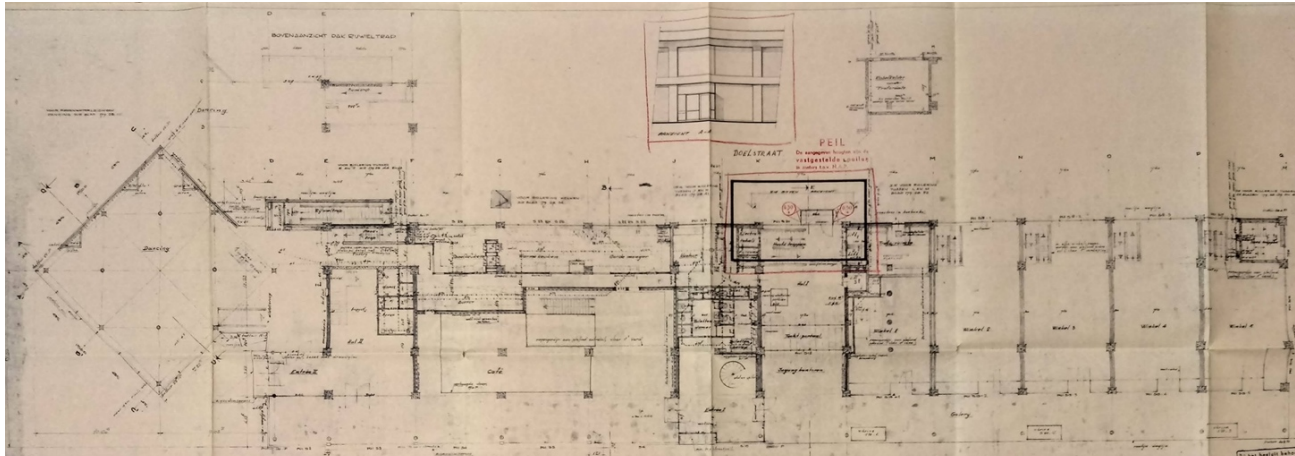
Opstand van de achtergevel, 1959, bureau BDSB. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

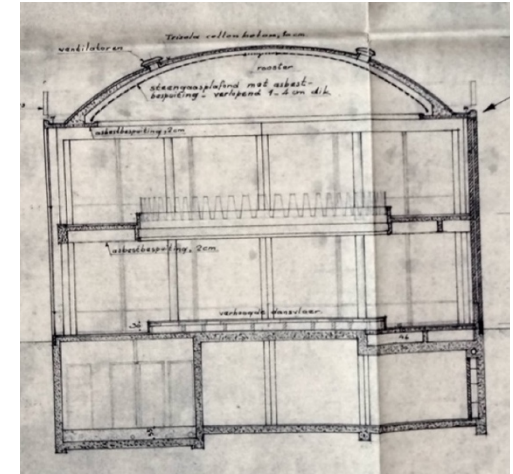
Plattegrond uit 1959 van de kelder, met links een fietsenstalling die via de achterzijde toegankelijk is en rechts de kelders van de winkels. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

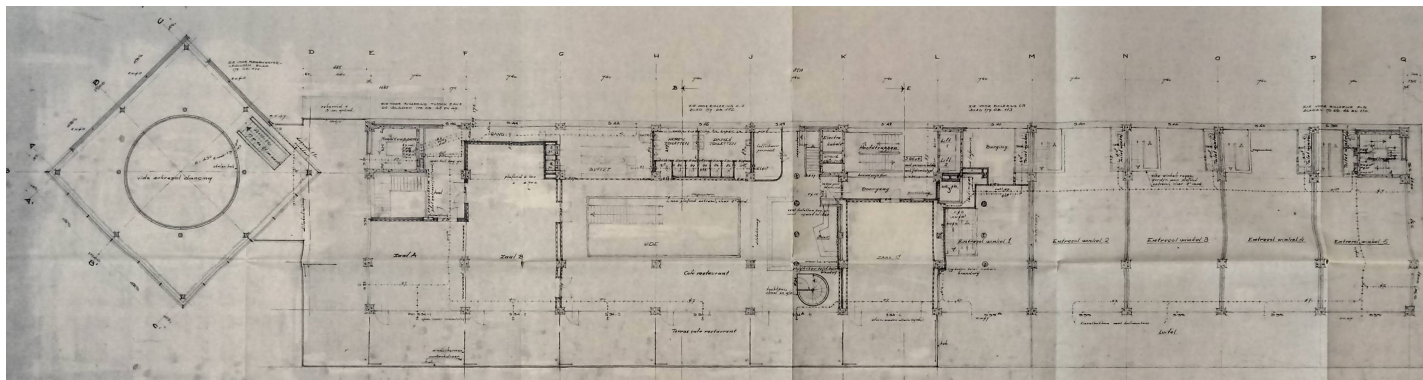
Opstand van de zijgevel aan het Doelwater.

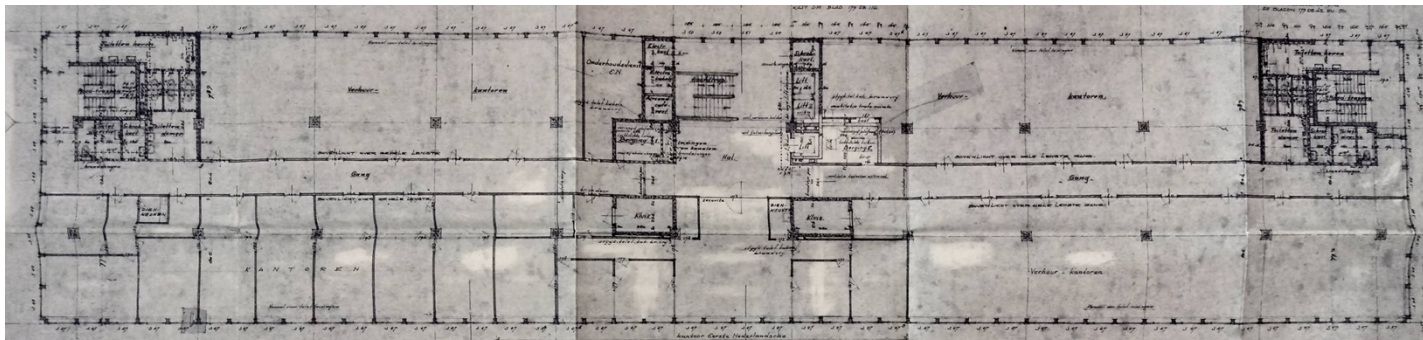
Plattegrond van de begane grond met in het midden de entreehal met trappenhuis voor kantoren, links caféruimte en rechts winkels. Aan de achterzijde uiterst links en uiterst rechts twee trappenhuisen. Aan de voorzijde de uitspringende glaspui. Links verbonden met de Dancing.

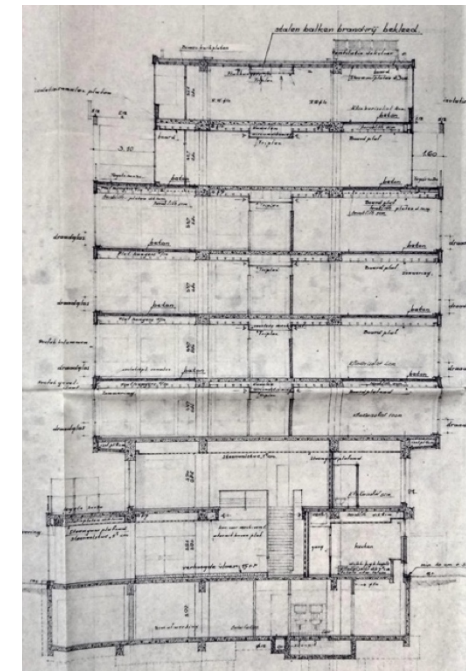
Doorsnede van de Dancing Cabaret, met kelder, dansvloer en vide onder een halfronde koepel.

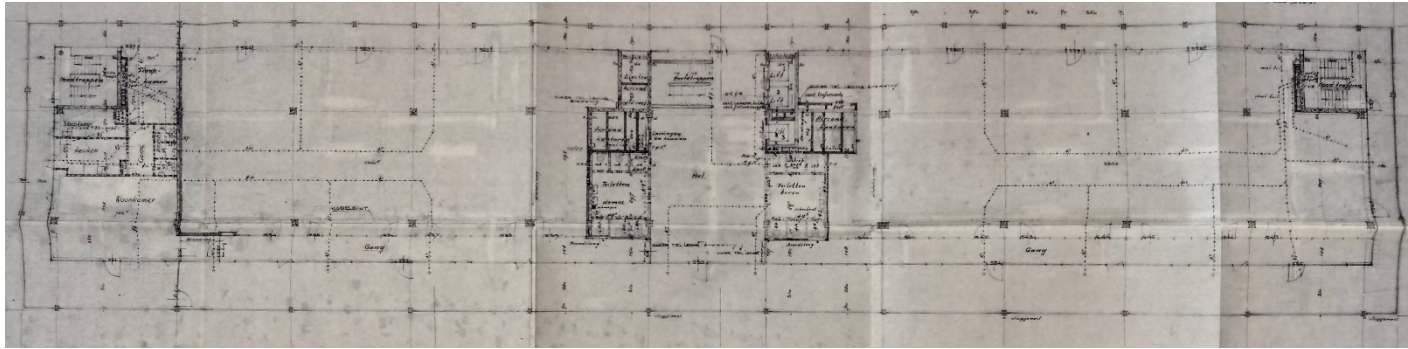
Entresol met caféruimte en winkels. In het midden de vide.

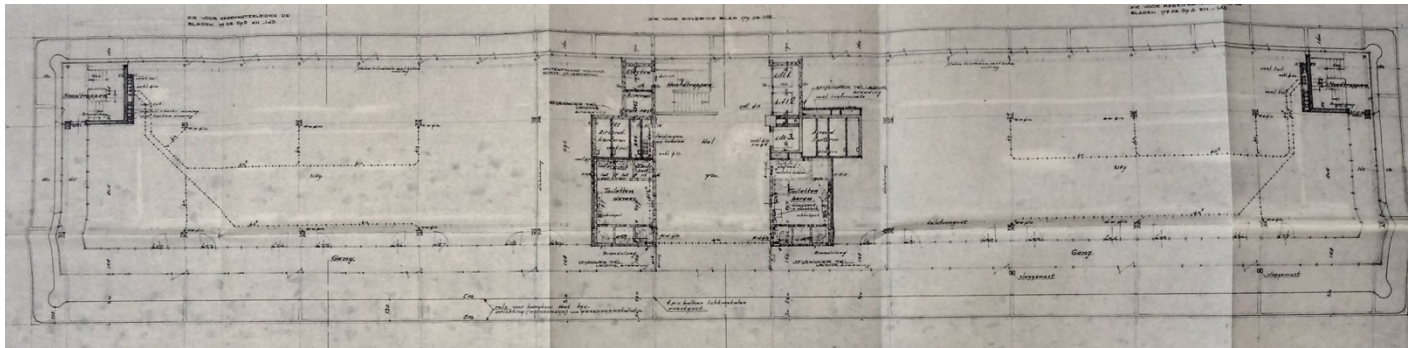
De derde tot en met de zesde bouwlaag bestond uit grotere en kleinere kantoorruimtes met aan de achterzijde in het midden en aan weerszijden trappenhuisen en toiletgroepen. De ruimte werd geleed door de structuur van betonnen kolommen.

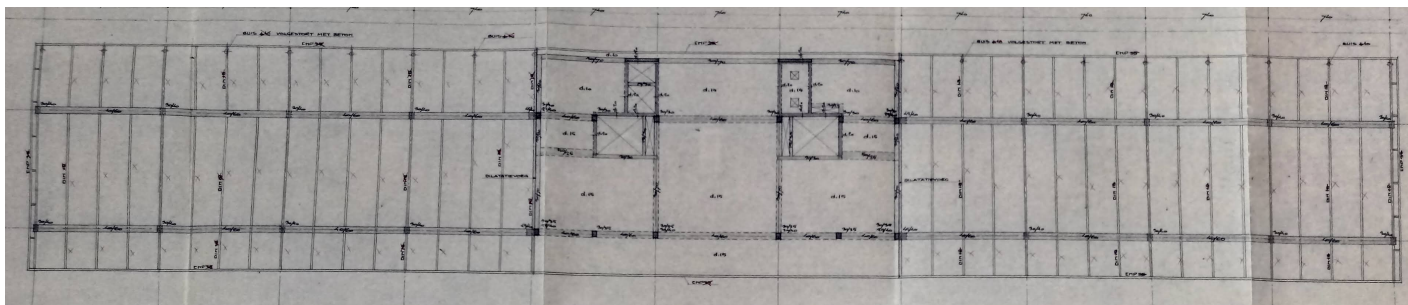
Doorsnede met links de voorzijde.

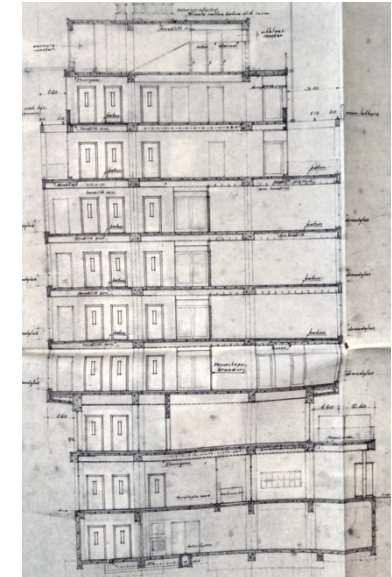
De zevende bouwlaag, die iets insprong, bestond uit grotere open ruimtes. Aan de linkerkant bevond zich een woning met twee slaapkamers, keuken, badkamer en woonkamer.

De achtste bouwlaag bestond uit grote open ruimtes.

Beton- en staalconstructie negende bouwlaag en dak.

Doorsnede met het trappen/liftenhuis.

De Architect

Bureau BDSB (later bekend geworden als DSBV) ontstond in 1954 uit een associatie van de architecten Geert Drexhage en Alexander Bodon en de ingenieurs J.P. van Bruggen en J.J. Sterkenburg, en was een voortzetting van het architecten- en ingenieursbureau van de overleden architect A. van der Steur. Belangrijke werken die het bureau in de jaren vijftig en zestig ontwierp zijn, naast het kantoor voor de Eerste Nederlandsche en Nieuwe Eerste Nederlandsche Verzekerings-maatschappij (EN-NEN) aan de Coolsingel in Rotterdam, onder andere de RAI in Amsterdam, de Triumfatorkerk aan de Laan van NOI in Den Haag, diverse gebouwen voor de TU Delft, het Apollohotel in Amsterdam en het Chemiecomplex voor de Rijksuniversiteit Leiden.¹¹ Bodon werkte er tot 1974.

Het EN-NEN-gebouw was het eerste eigen werk van Bodon binnen het bureau. Hij had de opdracht nog aan Van der Steur te danken, die het hoofdkantoor van de EN-NEN in Den Haag had ontworpen. Bodon had vervolgens samen met binnenhuisarchitecte Titia Bodon het interieur ontworpen in 1956. Hierna kreeg hij de opdracht voor het EN-NEN-gebouw aan de Coolsingel. Kloos signaleert in zijn biografie over Bodon dat dit een gebouw werd met alle kenmerken van zowel de tijd waarin het ontstond als van de ontwerper.¹² Het gebouw is compromisloos modernistisch maar correspondeert in maatvoering wel met het naastgelegen neorenaissancistische stadhuis: de inspringende plint en dakopbouw van elk twee bouwlagen verlenen het gebouw een klassieke driedeling. Dit was een geliefd middel dat Bodon hanteerde (ook bij het kantoor van Van Leer en van AKZO).

Bodon was van oorsprong Hongaars en kwam na zijn studie Bouwkunde naar Nederland, waar hij gegrepen werd door het modernisme en in 1932 lid werd van architectuurgroep 'De 8'. Deze groep theoretiseerde en praktiseerde de idealen van het Nieuwe Bouwen. In een manifest noemde de groep zich 'a-esthetisch'. Het gebruik van glas en beton moest zorgen voor een open vorm van bouwen, waarbij het bouwproces gerationaliseerd werd. Dit hoorde bij het streven naar een nieuwe, op technologie gebaseerde samenleving.

Bodon onderscheidde zich volgens Kloos binnen 'de 8' als 'kunstenaar-architect, omdat hij ernaar streefde rationaliteit en vormwil te combineren. "Klare eenvoud, openheid, doelmatigheid waren uitgangspunt maar hij had ook veel aandacht voor de poëtische esthetiek van het moderne" (Kloos, 1990).

Het oeuvre van Bodon is van belang in de ontwikkeling van de modernistische, functionalistische architectuur in Nederland. Het is een oeuvre dat zich kenmerkt door eenvoud, openheid en doelmatigheid.¹³ Bodon liet zich naar eigen zeggen inspireren door Le Corbusier en Mies van der Rohe, beiden coryfeeën van het vooroorlogse modernisme: *'Ik gebruik de techniek die voorhanden is en dat komt ook tot uitdrukking in de vormgeving. Ieder constructief element moet zo toegepast worden (...) dat het logisch in een gebouw zit of het gebouw er logisch omheen zit.'*¹⁴

Bodon is de principes van het Nieuwe Bouwen zijn hele leven trouw gebleven. Hij kreeg vooral opdrachten van bedrijven en overheden voor fabrieken, winkels en kantoren. Tot de meest geslaagde werken in zijn oeuvre behoren het complex van de RAI Amsterdam, waar hij tussen 1951 en 1982 aan werkte, en kantoorcomplex Estel in Nijmegen (1974), dat met zijn terrassenstructuur een markante plaats heeft in het landschap.¹⁵ Ook aan een van zijn eerste opdrachten, boekhandel Schroder en Dupont in Amsterdam (1932), dat een rijksmonumentale status kent, heeft Bodon zijn reputatie te danken als "toonbeeld van een twintigste-eeuwse architect", aldus Maarten Kloos in de biografie.,

Het voormalige AKZO-kantoor te Arnhem in 1981 door Bodon. Foto: G. van Roden, collectie Gelders Archief.

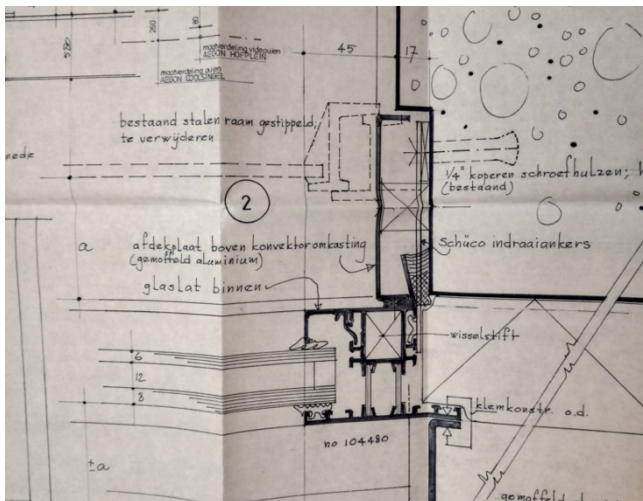
¹¹ Het Nieuwe Instituut, biografie Alexander Bodon 2000.

¹² Kloos 1990, p. 15.

¹³ Kloos 1990, p. 5.

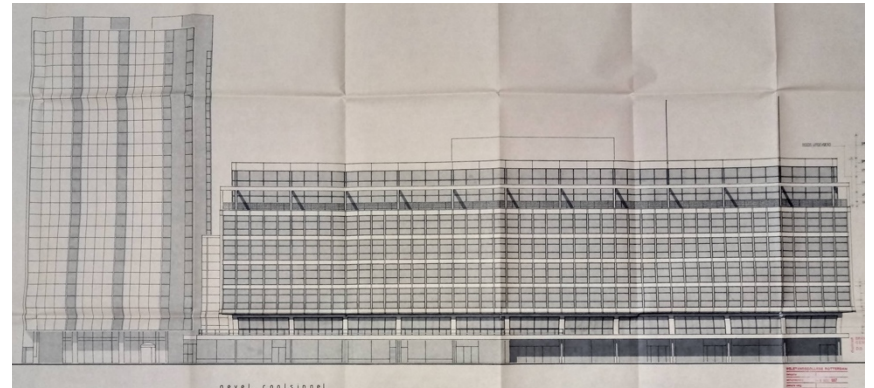
¹⁴ Uit Kloos 1990, p. 13, citaat uit Edith Doove, Eliane Polack, op. Cit., noot 16, p. 8-9.

¹⁵ Het Nieuwe Instituut, biografie Alexander Bodon.

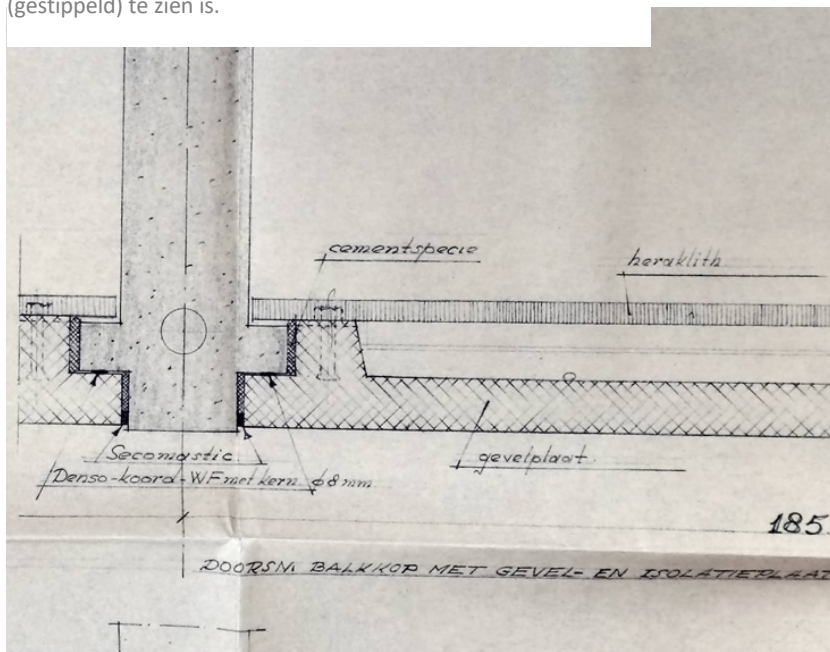

Detailtekening uit 1959 met doorsnede van de balkkop met gevel- en isolatieplaat, met aan de binnenzijde Heraklith (houtwolplaat).

> Gevelopstand van de gevelrenovatie in 1987. De zonwerende vensters van Colorbel glas zitten in bouwpanelen van gemoffeld aluminium.

Bouwtekening uit 1987 waarop de nieuwe gemoffeld (gecoat) aluminium gevelbeplating ten opzichte van het oude stalen raam (gestippeld) te zien is.

WELSTANDSCOLLEGE ROTTERDAM
 secretariaat: stadstimmerhuis Galvanistraat 15 3029 AD Rotterdam telefoon 010 - 89 48 05

Advies inzake het plan tot verbouwen van het pand Coolsingel 8.
 Ontwerp: DSBV.
 Dossiernr.: B2-437-'87

Het ter beoordeling ontvangen definitieve plan, omvat van beneden naar boven de volgende wijzigingen (enkele daarvan zijn reeds eerder beoordeeld op 13 en 24 april jl):

- het wijzigen/vervangen van de pui entresol, wellicht tevens voorzien van spiegelen glas.
- het aanbrengen van een voorzetgevel t.p.v. de 1e t/m 4e verd. beglazing normaal transparant - wellicht wat getint.
- het plaatsen van nieuwe puien met spiegelen glas t.p.v. 5e en 6e verdieping.

De werkgroep komt tot de volgende uitspraak:

- Wenst vast te houden aan de pui-indeling overeenkomstig tekening bestaande toestand d.w.z. qua belijning vormen begane grond en entresol een eenheid. Houden zo! Verwerpt eventueel spiegelen glas.
- Andermaal geen bezwaar tegen voorzetgevel, behoudens monster toe te passen glas, details, enz. De vraag rijst wat er met de bestaande gevel gebeurt. De tekening sluit pui-wijziging niet uit.
- Verwerpt de te plaatsen nieuwe pui v.w.b. indeling en duidelijke vergroving boeiboord. Wenst vast te houden aan bestaande belijning en de subtiële, fijne dakrand. De spiegelen beglazing blijft afgewezen.

In het algemeen kan worden gesteld dat de werkgroep de bestaande karakteristiek van het gebouw wenst te behouden. Het verbouwingsplan zal leiden tot het verlies daarvan, het ongewenst opsplitsen van de massa, alsmede tot een ongewenste samenhang met aanpalende hoogbouw. Derhalve wordt afwijzend geadviseerd.

Plan behandeld d.d. 7 mei 1987.

M.P. Arts
 M.P. Arts - secretaris,
 18 juni 1987

Afwijzend advies van het Welstandscollege Rotterdam over de gevelaanpassing in 1987. Bron: Stadsarchief Rotterdam.

3 Bouwhistorische beschrijving

3.1 Context/situatie

Het gebouw is gelegen aan de Coolsingel op de hoek van het Hofplein, beide grote ruim opgezette verkeersboulevards in het centrum van Rotterdam. De omliggende bebouwing is even grootschalig van opzet. Ten opzichte van het naastgelegen Stadhuis aan de Coolsingel springt de rooilijn van het pand iets terug. Aan de zijde van het Hofplein grenst het gebouw aan een glazen torenflat die de hoek omloopt, waarmee het via de eerste vier bouwlagen verbonden is door een trappenhuis.

De uitspringende plint aan de Coolsingel waarin zich in het midden de hoofdentree bevindt grenst aan een breed trottoir van klinkers, waarop zich een metro-ingang en enkele bomen bevinden. De achtergevel ligt aan de Doelstraat, aan een trottoir met daarop ondergrondse vuilcontainers en fietsenrekken. De achterzijde van het pand is toegankelijk via meerdere zijden: In de plint van de flat aan het Hofplein bevindt zich een voetgangersdoorgang naar de achterzijde aan de Doelstraat. De achterzijde is ook bereikbaar via het Doelwater aan de rechterzijde. Aan de achterzijde bevindt zich een aangebouwd entreegebouw naar de Hofpleinflat en naar de fietsenstalling in de kelder, evenals enkele dienstingangen.

Omgeving

Het EN-NEN-gebouw ligt op de hoek van de Coolsingel en het Hofplein. De Coolsingel is een stedenbouwkundig ensemble met een sterke functionele, stedenbouwkundige en architectonische samenhang.¹⁶ Al voor de oorlog was de Coolsingel een metropolitane verkeersboulevard. In het Basisplan van 1946 werden de verspringende rooilijn en het ritme van grote bouwblokken van stadhuis, postkantoor en de beurs, uitgangspunt voor de nieuwe invulling. Hotel Atlanta vormde de basis voor de voorste rooilijn van de westelijke boulevardwand. Onder andere het Holbeinhuis, Slavenburg's Bank en het Hiltonhotel sprongen naar voren. Deze markeerden de zijstraten door hun hoogte. Het EN-NEN-gebouw kwam op de terugliggende rooilijn te liggen, net zoals het Postkantoor. Het Stadhuis sprong naar voren.

Het Hofplein is een belangrijk circulatieplein in de stad.¹⁷ De bebouwing aan het plein is onderdeel van twee stedenbouwkundige ensembles, namelijk dat van de

¹⁶ Van Doorn 2021, p. 46.

Het langwerpige gebouw is een van de beeld dragers van het Hofplein.

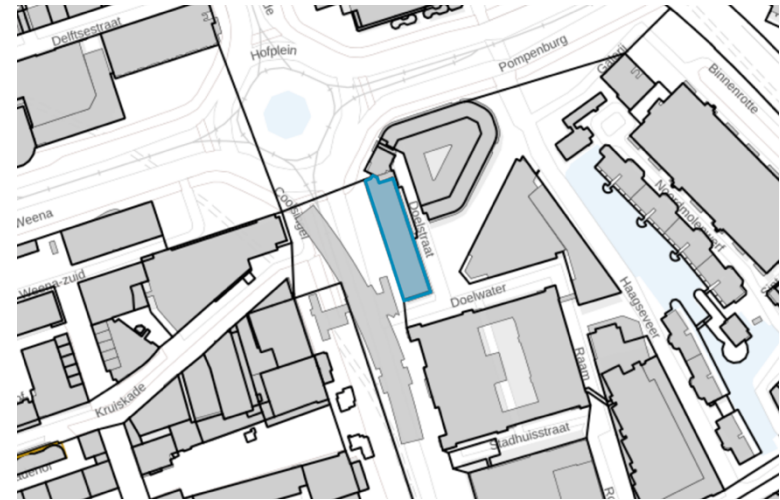

De Coolsingel is een brede verkeersboulevard met grote bouwvolumes aan weerszijden.

¹⁷ Van Doorn 2021, p. 86.

Coolsingel en Weena Oost. Er is een hechte samenhang tussen Weena en Hofplein. De noord-zuidcompositie van de Coolsingel met dubbele rooilijn is doorgezet over het Hofplein. Beeldbepalende gebouwen hier zijn het Hiltonhotel en de Weenaflat. Destijds is bij de stadsvernieuwing de hoogte van het Hiltonhotel als uitgangspunt genomen voor de omringende bebouwing, enkele uitzonderingen daargelaten.

Om Coolsingel en Hofplein te verbinden, dienden de gebouwen van de N.V. Shell Tankers (1960), het tegenoverliggende kantoorgebouw Nilmij (1960) en het Hiltonhotel (1963). Zij zetten de ritmiek van koppen en wanden van het Coolsingelconcept door. Ook het Technikoncomplex (1970) en de Weenaflat (1984) werden in ruimtelijke samenhang ontworpen met de Coolsingel.¹⁸

Het gebouw beslaat een groot deel aan de Coolsingel en eindigt aan het Hofplein, waar het verbonden is de de naastliggende Hofpleinflat. Bron: kadastralekaart.nl.

¹⁸ Voor een uitgebreide stedenbouwkundige analyse wordt verwezen naar Van Doorn 2021.

3.2 Exterieur

Bouwmassa

Het onderkelderde pand van acht bouwlagen met dakopbouw is opgebouwd als een langwerpig, rechthoekig betonnen en glazen volume met een plat dak, waarvan de eerste en de laatste twee bouwlagen een eind inspringen. De plint springt aan de voorzijde en linkerzijkant uit naar voren en heeft een betonnen overstek. Op de omloop rondom de twee bovenste bouwlagen staat een betonnen pergola. Op het platte dak staat een kleinere dakopbouw in het midden.

Gevels

De gevels zijn ingevuld met glas en baksteen. Het exterieur van het pand is opgebouwd uit drie delen: de plint, de vier verdiepingen daarboven en de twee inspringende verdiepingen met pergola als afsluiting. De gevels van de plint zijn aan de voorzijde anders dan aan de achterzijde. De gevels van de bouwlagen daarboven zijn aan elke gevelzijde gelijk, op enkele details na.

Voorgevel

De **plint** aan de voorgevel bestaat uit twee lagen. De eerste laag bevat winkels en horeca en springt uit naar voren over de gehele breedte van het pand. De invulling bestaat uit in het midden een over de eerste twee bouwlagen doorlopende uitkragende glazen entree met draaideur, omlijst door een donkergrijs betonnen omlijsting. Aan de linker- en rechterzijde hiervan bevinden zich open winkel- en flexwerkruimtes en horeca achter een doorlopende pui van glazen vensters en schuifdeuren in zwarte aluminium kozijnen die doorlopen tot op de grond. De pui loopt onder een met wit metaal bekleed betonnen overstek, waarop aan weerszijden witte metalen balustrades zijn geplaatst met glas. De balustrade op de hoek van de rechterzijde is zwart en heeft een overkapping van luifels.

De tweede bouwlaag van de plint springt iets terug en is geleed door elf betonnen traveeën, die elk zijn ingevuld met vier glaspartijen in spiegelen zwart glas, waarbij zich in de traveeën boven de cafés glazen entrees bevinden.

De **derde, vierde, vijfde en zesde bouwlaag** daarboven springen iets uit ten opzichte van de plint en zijn ingedeeld volgens een strak ritme van eendere aluminium gevelpanelen die bestaan uit verticale stijlen met daartussen horizontale panelen met daarin driedelige vensters in donker spiegelen glas in zwarte plastic kozijnen.

De **zevende en achtste bouwlaag** springen iets in, aan de voorzijde wat dieper dan aan de achterzijde, waarbij de zevende bouwlaag wordt omringd door een pergola van betonnen pijlers op een omloop, die is afgeschermd met een witte metalen balustrade. De traveeën die de pijlers vormen, stemmen overeen met die in de plint. De vensterindeling bestaat uit een metalen frame met daartussen vier rijen vensters, die alterneren tussen breed en smal. Om de dakrand loopt een boeiboord.

Aan de linkerzijde is Coolsingel 6 verbonden met de Hofpleinflat door een glazen plint en trappenhuis.

De **negende bouwlaag**, die bestaat uit een kleine opbouw voor machinerie op het dak, is blind op enkele kleine vensters na.

Linkerzijgevel (zijde Hofplein)

De linkerzijgevel komt in gevelopbouw overeen met de voorgevel, met als verschil dat er in het midden over de eerste tot en met de vierde bouwlaag een glazen kolom loopt met daarin het trappenhuis naar de Hofpleinflat. In de plint is een uitbouw die een verbinding vormt met de plint van de flat. Aan de linkerzijde van de zijgevel bevindt zich een deel van de uitbouw met de ingang voor de fietsenstalling, die bestaat uit een eenlaags bakstenen volume met plat dak.

Rechterzijgevel (zijde Doelwater)

De rechterzijgevel komt in opbouw overeen met de voorgevel, met als verschil dat de plint hier niet is uitgebouwd maar wel het betonnen overstek heeft. De plint is geleed in een middelste brede betonnen travee en twee zijdelingse smalle traveeën. De rechter travee is deels ingevuld met lichtgekleurde baksteen.

Achtergevel

De achtergevel is deels gelijk aan de voorgevel met een aantal verschillen. De **plint** springt in zijn geheel terug, waarbij de eerste bouwlaag een kleine betonnen overstek heeft. De plint is over de eerste en tweede bouwlaag heen geleed in hetzelfde aantal betonnen traveeën als aan de voorzijde, maar de invulling is anders: de invulling bestaat uit deels lichtgekleurde baksteen en deels entrees en glaspartijen van verschillende groottes in zwarte aluminium kozijnen.

De **derde, vierde, vijfde en zesde bouwlaag** zijn gelijk aan die van de voorgevel, met als verschil dat zes vensterkolommen een blinde invulling hebben: links twee, rechts twee en in het midden twee.

De **zevende en achtste bouwlaag** zijn gelijk aan die van de voorgevel, met als verschil dat de betonnen pijlers van de pergola niet elf, maar het dubbele aantal traveeën vormen.

3.3 Constructie

Het gebouw is opgetrokken in een gewapend betonskelet. Tot op de vloer van de eerste verdieping is een monoliete constructie ontworpen. De verdiepingen daarboven zijn voornamelijk uit prefab betonnen kolommen en balken samengesteld. Deze prefabconstructie wordt in het midden door een monoliete

betonconstructie geschnaagd. Deze constructie was nieuw voor zijn tijd, en maakte een snelle bouw en een hoge mate van soliditeit mogelijk.

Betonnen overstek met aluminium afdekking, voorzijde plint

Een betonnen pergola markeert bovenste bouwlagen.

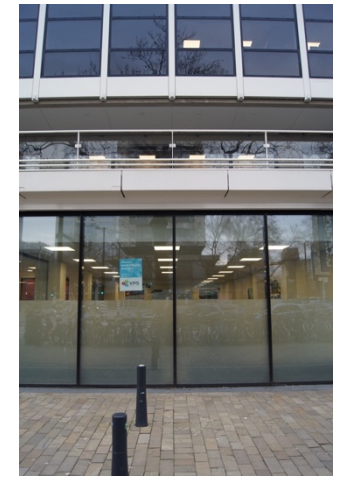
Aluminium pui met donker, spiegelend glas

Aansluiting van pui op gevel

De plint heeft een glazen pui en een met aluminium bekleed betonnen overstek (2018). Daarbovenop staat een witte balustrade (1959).

De kantoorverdiepingen kragen uit over de entresol.

Rechts in de plint bevinden zich cafés.

De glazen pui van de entree in het midden (2018) loopt door in de entresol.

De plint van de achtergevel heeft het karakter van een achterzijde.

De doodlopende Doelstraat heeft geen representatieve functie

In een bakstenen uitbouw bevindt zich de ingang naar de kelder.

Zicht vanaf de achterzijde richting het Stadhuis.

Zijgevel aan het Doelwater.

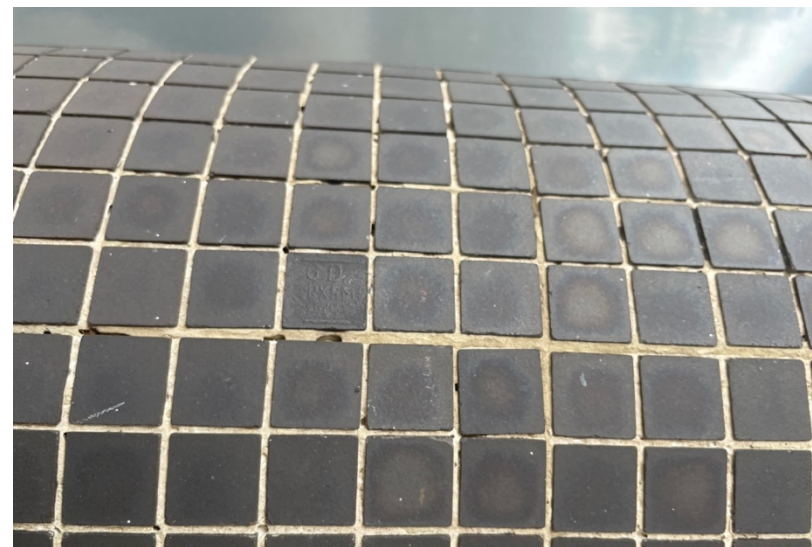
Op elke verdieping bevindt zich een kluis met oorspronkelijke kluisdeur. De kluizen zijn niet meer in gebruik.

Kluisdeur met beslag.

Oorspronkelijke tegelafwerking in het trappenhuis op de linkerhoek, waarbij de oorspronkelijke hoektegels gebogen randjes hebben: een zorgvuldig detail.

Mozaïeksteentjes op de zuil op de rechterhoek van de plint. Deze zuilen stonden oorspronkelijk buiten, maar zijn nu (deels) opgenomen in het interieur.

In de hoektrappenhuizen is de oorspronkelijke afwerking aanwezig van betonnen trappen met metalen leuningen, vloeren met zwarte Mosa tegels en wanden met restanten van groene tegels.

De groene tegels aan de wanden zijn deels vervangen door rosekleurige, wijder uit elkaar gevoegde tegels.

Eerste bouwlaag

De eerste bouwlaag is door middel van glazen puien ingedeeld in links twee grote werkruimtes en een winkel (niet toegankelijk tijdens bezoek), een grote hal in het midden en rechts twee cafés (niet bezocht). In de grote hal bevinden zich zware betonnen pijlers. Aan de rechterzijde bevinden zich drie liften en hiertegenover ligt het open trappenhuis met een betonnen trap die behoort tot de eerste bouwlaag, waarvan het gedeelte op de begane grond is vernieuwd in dezelfde trant. In de linker- en rechterhoek van het gebouw bevinden zich aan de achterzijde eveneens twee trappenhuisen met daarnaast toiletgroepen.

Tweede bouwlaag

De tweede bouwlaag herbergt de bovenverdiepingen van de uitspanningen in de eerste bouwlaag. In de entreehal is de tweede bouwlaag doorgebroken en kijkt men via het trappenhuis naar de bovenliggende verdiepingen. De glazen entrees van de kantoren op de verdiepingen zijn vanuit het trappenhuis bereikbaar.

Derde t/m zesde bouwlaag

De derde, vierde, vijfde en zesde bouwlaag bevatten met glaspuien afgescheiden kantoren. Het kantoor van de derde verdieping is bezocht. In het interieur (2016) bevindt zich, net als op de andere verdiepingen, een oorspronkelijke kluis met kluisdeur. De overige kantoorverdiepingen zijn niet bezocht.

Zevende en achtste bouwlaag

De zevende bouwlaag is niet bezocht. De achtste bouwlaag is leeg en wordt ruimtelijk ingedeeld door regelmatige rijen van betonnen pijlers. Aan de linkerzijde bevindt zich een tweede trappenhuis. Aan de rechterzijde bevinden zich toiletgroepen.

Negende bouwlaag

De negende bouwlaag bovenop het dak herbergt de machinerie en is niet bezocht.

Karakteristiek trappenhuis, dat als ensemble uit 1959 grotendeels bewaard is gebleven.

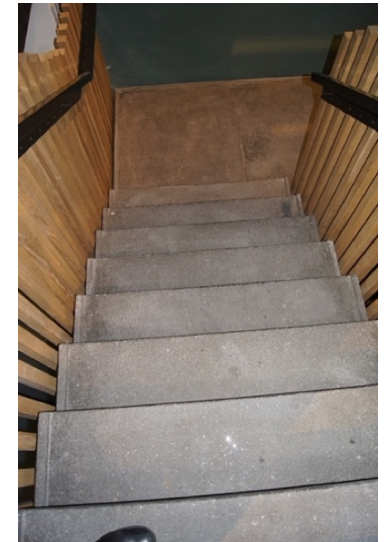
De betonnen vloerinzet van de verdiepingen uit 1959 is zichtbaar in het trappenhuis.

De vensters op de derde t/m zesde bouwlaag aan de achterzijde ter hoogte van het trappenhuis hebben een tweedeling.

De hal met trappenhuis en vide in de entresol. De betonnen balklagen uit 1959 zijn zichtbaar. Het interieur is volledig vernieuwd in 2016-2018.

De betonnen trap uit 1959 heeft vernieuwde trapleuningen.

Vanuit het centrale trappenhuis zijn de kantoren ontsloten door glazen puien.

De betonnen balklagen, gegoten in een houten bekisting, zijn zichtbaar in het plafond.

De kozijnen op de derde t/m zesde bouwlaag uit 1987 zijn van kunststof.

Het trappenhuis gezien vanaf de achtste bouwlaag vanaf de voorzijde.

Zicht vanuit de zijgevel op de achtste bouwlaag op de Hofpleinflat.

De betonnen pergola van boven gezien.

De achtste bouwlaag is volledig gestript. De structuur van de betonnen pijlers is nog aanwezig.

Achter de aluminium bekleding van de borstwering van de achtste bouwlaag bevinden zich buizen.

Voor de aluminium kozijnen uit 1987 is op de achtste bouwlaag een borstwering gezet.

4 Waardestelling

4.1 Inleiding

Op basis van voorgaande hoofdstukken is inzicht verworven in de bouwgeschiedenis van het pand. Met dit inzicht wordt in dit hoofdstuk een waardering gegeven van de monumentwaarden. Deze waardering volgt de richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek (2009), opgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

In onderstaande paragrafen wordt zowel de externe als de interne monumentwaarde van het onderzochte object aangegeven. In de externe- of contextuele waardestelling worden de waarden van een gebouw/complex met soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau vergeleken. Bij een interne waardestelling wordt het relevante belang van de onderdelen van een bouwwerk benoemd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen een hoge, positieve of indifferente monumentwaarde. Hierbij is rekening gehouden met de externe monumentwaarde.

Een **indifferente monumentwaarde** wordt gegeven aan onderdelen van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **positieve monumentwaarde** kan worden toegekend aan onderdelen die van belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **hoge monumentwaarde** wordt toegekend aan die onderdelen die van cruciaal belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

4.2 Externe waarde

	Hoog	Positief	Indifferent
Algemene historische waarde		x	x
Ensemblewaarde		x	x
Architectuurhistorische waarde		x	
Bouwhistorische waarde		x	x
Waarde vanuit de gebruikshistorie			x*

Algemene historische waarde

De algemene historische waarden van het voormalige EN-NEN-gebouw zijn indifferent tot positief. Het gebouw heeft geen relatie met de oorspronkelijke fijnmazige historische structuur van de Coolsingel, maar was wel een van de beeld dragers van een periode die een belangrijk onderdeel uitmaakt van de geschiedenis van Rotterdam, namelijk de wederopbouwperiode. Het pand heeft een voor deze tijd kenmerkende grote bouwmassa en functionele architectuur, die helaas is aangetast.

Ensemblewaarde

De ensemblewaarden zijn indifferent tot positief. Het gebouw vormde ooit een ensemble met de mee-ontworpen Dancing Cabaret op de hoek van het Hofplein. Dit gebouwtje vervulde samen met het kantoor een hoekfunctie. Met de afbraak van de Dancing en de bouw van de Hofpleinflat is deze ensemblewaarde verdwenen, evenals de oorspronkelijke hoekfunctie van het EN-NEN-kantoor, dat een licht ongemakkelijke relatie aangaat met zijn linkerbuur. Met de bebouwing aan de achterzijde aan de Doelstraat vormt het kantoor geen relatie. Het kantoor maakt door een corresponderende maatvoering geen inbreuk op de relatie met het Stadhuis. De bouwmassa voegt met zijn lengte en terugliggende rooilijn een positieve waarde toe aan de Coolsingel.

Architectuurhistorische waarde

De architectuurhistorische waarden zijn positief. Het bureau BDSB en Alexander Bodon hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het karakteristieke aanzicht van de wederopbouw in Nederland. Het kantoor had een vormgeving die kenmerkend is voor wederopbouwarchitectuur en voor het oeuvre van Bodon, wat

zich vooral uitte in de driedeling in plint, midden en dakopbouw met pergola die de forse bouwmassa verzacht, de gelaagde weefselgevel en in de functionele architectuur met een “poëtisch randje” (Van Meijel en Bouma, 2023). Bouwmassa, rooilijn en gevelritmiek zijn herkenbaar aanwezig, maar de invulling van de gevel met doorzichtige vensterpartijen is met de verbouwing in 1987, tegen de zin van welstand toentertijd, verdwenen en heeft plaatsgemaakt voor een plattere voorzetpui in andere materialen en met donkere spiegelende beglazing. De materialisering zorgt voor een ‘plat’, anoniem en ontoegankelijk uiterlijk, wat het oorspronkelijke, meer transparante en daardoor ‘lichtere’ karakter van het gebouw volledig aantast. Ook de gevelindeling van de plint en entresol zijn gewijzigd.

De interieurindeling en -invulling is met de laatste renovatie voor een groot deel gewijzigd. Echter is fragmentarisch een aantal oorspronkelijke interieurelementen nog aanwezig, waarvan de interieurafwerking van de twee trappenhuizen op de hoeken het meest karakteristiek is. In de trappenhuizen zijn de oorspronkelijke vloerafwerking met zwarte Mosa tegels en betonnen trappen met zorgvuldig vormgegeven trapleuningen nog geheel aanwezig; de wandafwerking van groene tegels is deels nog aanwezig (deels is de wandafwerking later vervangen door roze tegels of is gesloopt).

In het centrale trappenhuis resteert de oorspronkelijke betonnen trap, waarvan het onderste deel in de hal facsimile vervangen is.

Ook zijn er op elke kantoorverdieping kluizen aanwezig die dateren uit de bouwtijd. Deze kluizen hebben nog de oorspronkelijke kluisdeuren met beslag.

Het derde element dat verwijst naar de oorspronkelijke afwerking, is een met zwarte mozaïeksteen beklede zuil in de rechterzijde van de plint. Deze zuil maakt thans (deels) onderdeel uit van het interieur, maar vormde oorspronkelijk onderdeel van het exterieur. Wellicht dat de overige zuilen, die niet bekeken zijn, ook van een dergelijke afwerking voorzien zijn.

Een vierde element is de witte balustrade links bovenop de betonnen overstek van de plint, die uit de eerste bouwfase resteert.

De ruimtelijke structuur van het interieur is ook behouden gebleven: De betonnen kolommen en het centrale trappenhuis definiëren de ruimte, die vrij open is gehouden. De functionele invulling van horeca en winkels in de plint met kantoren

daarboven is gehandhaafd. Over het algemeen heeft het gebouw niet meer de uitstraling van het oorspronkelijke ontwerp.

Bouwhistorische waarde

De bouwhistorische waarden zijn indifferent tot positief. Oorspronkelijke elementen zijn het volume met zijn betonnen structuur en enkele interieurfragmenten zoals de trappenhuizen en de kluizen. Het overige interieur en de huidige gevel zijn recent gewijzigd in een nieuwe materialisering, wat de ontwerpbedoelingen van de architect minder zichtbaar maakt en de gaafheid heeft aangetast. De prefabconstructie met een schraging in het midden van een monoliete betonconstructie was toentertijd een nieuw toegepaste techniek, maar is nu niet zo bijzonder.

Waarde vanuit de gebruikshistorie

Het is bij jongere architectuur zoals dit gebouw met de huidige maatstaven voor monumentwaarden eigenlijk niet toereikend om de gebruikshistorie te waarderen, omdat er vanwege de relatief jonge ouderdom nog relatief weinig historie geweest is. Dit zou de waardering tot indifferent maken. Er is in dit rapport voor gekozen om dit aspect niet te waarderen.

4.3 Interne waarde

Context

INDIFFERENT-POSITIEF

De maatvoering van het forse gebouw past bij de plek aan de Coolsingel, waar een grootschalig karakter heerst. De maatvoering sluit aan op die van het naastliggende Stadhuis. Het gebouw sluit echter minder goed aan bij het Hofplein, vanwege de naastliggende flat. Ook aan de achterzijde sluit het gebouw niet harmonieus op de omgeving aan, deze kant nadrukkelijk als een achterkant is vormgegeven en loopt dood op een voetgangersdoorgang onder de Hofpleinflat na.

Exterieur

INDIFFERENT-POSITIEF

De onderdelen aan het exterieur met een positieve waarde zijn de met zwarte mozaïeksteentjes beklede zuil(en) aan de rechterzijde in de plint en de witte balustrades links bovenop de betonnen overstek van de plint. Ook de pergola heeft een positieve waarde als oorspronkelijke beeldrager van de dakopbouw. Een indifferente waarde hebben alle onderdelen die dateren van de renovatie van 1987 of later. De volledige gevelpui is in andere materialen en kleurstelling vernieuwd, wat het oorspronkelijke karakter verstoort, en heeft een indifferente monumentwaarde. Dit geldt ook voor de volledige glazen indeling van de pui en entree in de plint.

Constructie

POSITIEF

De constructie met betonnen vloeren en balklagen, gedragen door prefab betonnen kolommen, is bepalend voor de ruimtelijke indeling van het gebouw en is gaaf aanwezig. De constructie heeft daarom een positieve monumentwaarde.

Interieur

INDIFFERENT-POSITIEF

Oorspronkelijke, fragmentarisch bewaard gebleven interieurelementen met een positieve monumentwaarde zijn de trappenhuizen en de kluizen op de kantoorverdiepingen. Alle overige interieurafwerkingen zijn tussen 2016-2018 volledig vernieuwd en hebben een indifferente monumentwaarde.

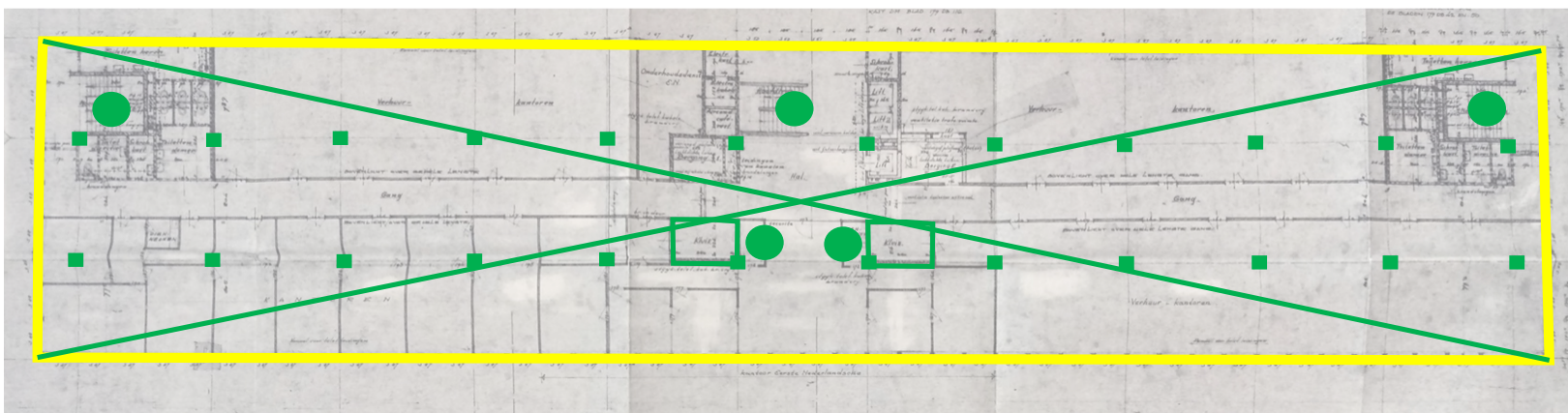
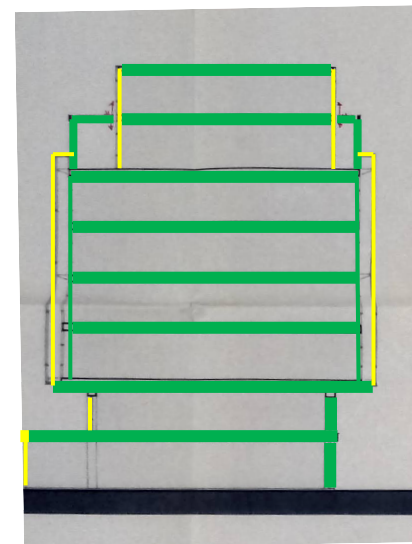
4.4 Waarderingsplattegrond

De in 4.3 beschreven waardenstelling wordt samengevat in de waarderingsplattegronden op de volgend pagina. Bij de waardering zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- De constructie van het oorspronkelijke gebouw heeft een positieve monumentwaarde.
- De gevel in de plint aan de achterzijde heeft geen noemenswaardige beeldkwaliteit maar behoort tot de oorspronkelijke gevelopzet en heeft daarom een positieve monumentwaarde.
- De rest van de gevels zijn in 1987 vernieuwd op een storende manier en hebben een indifferente monumentwaarde.

Legenda	
	Hoge monumentwaarde
	Positieve monumentwaarde
	Indifferente monumentwaarde
	Kapconstructie of balklaag
	Interieurwaarde

In de doorsnede van het gebouw is te zien dat de opgeklampte gevels een indifferente monumentwaarde hebben, maar dat de structuur daarachter, met betonnen kolommen, tot de oorspronkelijke structuur behoort en een positieve monumentwaarde heeft.

De waardering van het gebouw is samen te vatten op één plattegrond. Gevels hebben een indifferente monumentwaarde. De constructie met betonnen pijlers heeft een positieve monumentwaarde. Interieurelementen met een positieve monumentwaarde zijn de trappenhuisen en de kluizen, die zich op elke verdieping bevinden.

5 Aanbevelingen

Dit hoofdstuk geeft een advies over hoe de kernwaarden van het oorspronkelijke gebouw tot inspiratie kunnen dienen in het nieuwe ontwerp. Hierbij wordt ingegaan op de stedenbouwkundige context, de bouwmassa, de architectuur en de materialisering. Eerst worden de kwaliteiten van het oorspronkelijke gebouw beschreven. Daarna wordt een advies gegeven voor het terugbrengen of versterken van deze kwaliteiten in het nieuwe ontwerp.

Stedenbouwkundige context

Het oorspronkelijke gebouw van Bodon was afgestemd op zijn omgeving op de volgende manieren:

- Het langwerpige gebouw maakte met zijn flinke lengte een belangrijk deel uit van de invulling van de grootschalig opgezette Coolsingel.
- Het gebouw vervulde samen met de Dancing Cabaret Bristol een hoekfunctie aan het Hofplein.
- De rooilijn van het gebouw verhiel zich tot het Stadhuis door een eindje terug te springen.
- Het gebouw maakt een essentieel onderdeel uit van het ensemble van gebouwen uit de Wederopbouwperiode rond het Hofplein qua rooilijn, footprint bouwmassa en hoogte.

Bouwmassa

De bouwmassa van het gebouw had de volgende kwaliteiten:

- Door de driedeling in plint, middendeel en dakopbouw kreeg het forse volume een geleding die de aanblik ervan verzachtte en toegankelijker werd.
- De driedelige geleding sloot in maatvoering en verhoudingen aan bij die van het naastgelegen Stadhuis en harmonieerde hier op deze manier mee.

De betonnen pergola bovenop het middendeel vervulde een overgangsfunctie van middendeel naar dakopbouw, wat deze twee onderdelen met elkaar verbond.

Architectuur

De kwaliteiten van de architectuur lagen in het volgende:

Plint:

- De plint had aan de voorzijde en de zijde van het Hofplein een open en uitnodigend karakter, door de uitspringing in glas met een betonnen dak zonder overstek.
- De aanwezigheid van een ingang in de plint aan de zijde van het Hofplein versterkte de relatie tussen het gebouw en het Hofplein.
- Het door een lage witte balustrade afgebakende terras bovenop de linkerzijde van de plint droeg bij aan een levendig karakter van de plek.

Midden:

- De ritmische gevelindeling met driedelige verticale vensters tussen stalen kozijnprofielen was zorgvuldig vormgegeven en maakte van de middenverdiepingen een eenheid. De ritmiek werd gekenmerkt door de staande, verticale positie van de vensterpartijen.
- De stalen pui waarin de vensters gevat waren, was geprofileerd en gaf op die manier diepte- en schaduwwerking.

Dakopbouw:

- De inspringing van de bovenste twee verdiepingen werd visueel begeleid door de betonnen pergola, die in ritme dat van de betonnen kolommen in de plint en entresol volgde.
- De zorgvuldig vormgegeven indeling in glaspartijen van de dakopbouw had een eigen ritmiek die hem visueel onderscheidde van de middenbouw.

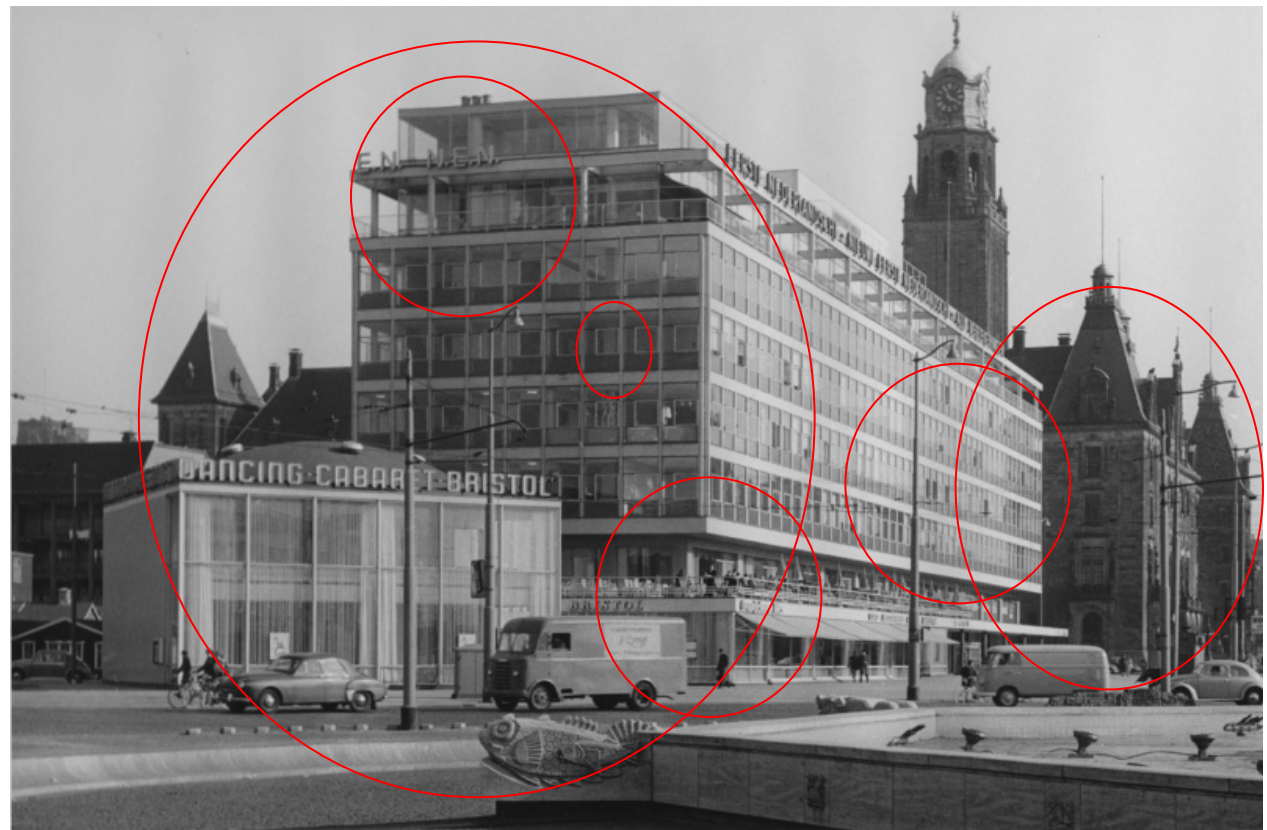
Materialisering

De materialisering van het gebouw had de volgende kwaliteiten:

- Het gebruikte glas van de vensterpartijen was transparant, waardoor de interne structuur van het gebouw deels zichtbaar was, wat een prettige

dieptewerking en toegankelijkheid gaf. Het versterkte de communicatie van het gebouw met de omgeving.

- De stalen raamkozijnen hadden een profilering, die voor diepte- en schaduwwerking zorgde.
- De betonnen constructie van kolommen met balklagen en vloeren, die op sommige plekken aan de buitenzijde zichtbaar was, droeg het gebouw en maakte het gebruik van grote glaspartijen mogelijk.

Materialisering

De materialisering van het gebouw had de volgende kwaliteiten:

- Het gebruikte glas van de vensterpartijen was transparant, waardoor de interne structuur van het gebouw deels zichtbaar was, wat een prettige dieptewerking en toegankelijkheid gaf. Het versterkte de communicatie van het gebouw met de omgeving.
- De stalen raamkozijnen hadden een profilering, die voor diepte- en schaduwwerking zorgde.
- De betonnen constructie van kolommen met balklagen en vloeren, die op sommige plekken aan de buitenzijde zichtbaar was, droeg het gebouw en maakte het gebruik van grote glaspartijen mogelijk.

Advies

Ter inspiratie voor het nieuwe ontwerp kan men, om de kwaliteiten van het oorspronkelijke gebouw te gebruiken, het volgende in overweging nemen:

- Zorg dat de positie van het gebouw binnen het ensemble van gebouwen langs de Coolsingel en rondom het Hofplein behouden blijft qua rooilijn, footprint, bouwmassa en hoogte.
- Ontwerp een levendige plint met horecafunctie die een verbinding maakt met het Hofplein en de Coolsingel, door ook een ingang te maken aan de zijde van het Hofplein, door het gebruik van transparante glaspertijen en door het terugbrengen van een terras met balustrade bovenop de plint.
- Geef de gevel een ritmische, transparante en driedimensionale uitstraling door het zorgvuldige gebruik van materialen en van staande vensterpartijen met profilering.
- Ontwerp een harmonieuze driedeling in de bouwmassa van plint, middendeel en dakopbouw met pergola, om het forse volume visueel verfijnder te maken.
- Kies voor een architectuur waarin de combinatie van rationaliteit en vormwil ("functioneel modernisme met een poëtisch randje") behouden blijft.
- Voeg kwaliteiten toe aan de achterzijde, waar de relatie met de omgeving zwak is en het gebouw nu geen toegankelijk karakter heeft. Ontwerp het nieuwe gebouw in relatie met de andere nieuwbouw, zodat ze tezamen een krachtig ensemble vormen dat kwaliteit geeft aan de plek.

Colofon

Product

Cultuurhistorische verkenning met waardestelling
Projectnr. 21.160

Versie: 17-05-2023

Opdrachtgever

Hofman Ontwikkel BV
Antoine Platekade 1000
Rotterdam

Contactpersoon: Gijsbert van Estrik

Opdrachtnemer

Hylkema Erfgoed
Contactpersoon: Reinoud Pince van der Aa
Auteur: Merel Spruit
Mariahoek 4
3511 LD Utrecht
(t) 030-2328866
(e) info@hylkemaerfgoed.nl

Bibliografie

Literatuur:

Blom, Anita (red.), *Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965. Ontwerpen aan stad en land*, Rotterdam 2013.

Bosma, Koos (red.) e.a., *Bouwen in Nederland 600-2000*, Zwolle 2007.

Brusse, M.J., *Het rosse leven en sterven in de Zandstraat*, Rotterdam 1917.

Doorn, Johanna van en Lara Voerman, *Cultuurhistorische Verkenning Hofplein en Weena*, 2021

Greef, Pieter de (red.) e.a., *Rotterdam waterstad 2035*, Rotterdam 2005.

Kloos, Maarten, *Alexander Bodon, architect*, Rotterdam 1990.

Stenvert, Ronald e.a., *Monumenten in Nederland: Zuid-Holland*, Zwolle 2004.

Van Meijel, Leon en Bouma, Teake, *GEBOUW COOLS/EN-NEN ROTTERDAM, oorspronkelijke kernkwaliteiten*, Nijmegen 2023.

Bronnen:

Stadsarchief Rotterdam

<https://stadsarchief.rotterdam.nl/zoek-en-ontdek/themas/coolsingel/>

<https://stadsarchief.rotterdam.nl/zoek-en-ontdek/themas/een-nieuw-stadhuis/>

Het Nieuwe Instituut: archief Alexander Bodon, 2000. Toegangsnr. BODO11000049

<https://www.rotterdambouwt.nl/2018/07/02/kantoorgebouw-aan-de-coolsingel/>